

“DROŞAK” GAZETESİ: AÇIK AÇIK TERÖRİZMİ SAVUNAN BİR ORGAN

(“DROSHAK” NEWSPAPER:
A NEWSPAPER THAT OPENLY SUPPORTED TERRORISM)

Prof. Dr. Jean-Louis MATTEI
Araştırmacı-Yazar

Öz: Yazar Ocak 1897’de çıkan Droşak gazetesinin sayısını inceliyor. Cenevre’de basılan Droşak (Bayrak) Devrimci Daşnaktsutyun/Taşnaktsutyun’un resmi organıydı. Söz konusu sayıda özellikle 1896’da meydana gelen Van isyanı anlatılıyor. Çatışmalarda en sonunda öldürülen Taşnak Şefi Bedo’dan bahsediliyor. O şahıs “Ermenilerin koruyucu meleği” gibi gösteriliyor ve gazetede sık sık Ermeniler intikamlarını almaya çağrılıyorlar. Aslında Van meselesi devam edecekti ve gelecekteki yıllarda intikam fikriyle hareket eden Aram Manukyan ve İşkhan gibi komiteciler bölgedeki Ermenileri silahlandırarak ve karşı gelenleri öldürerek 1915 Van İsyanını hazırlayacaklardı. Bu vesileyle Van isyanının kendiliğinden ve hazırlıksız patladığını iddia eden Ermeni tezleri çürütülüyor. Bir terörist /Taşnak komiteci tarafından Papaz Komitas’ın öldürülüşünü anlatan gazetenin bölümü şunu açıkça gösteriyor: Taşnakların terörü her şeyden önce kendi halklarına yani Ermenilere yönelikti. Çeşitli belgelerle bir kıyas yaptıktan sonra yazar uluslararası alanda Droşak gazetesini empoze etmek amacıyla Avetis Aharonyan ve Kristapor Mikaelyan’ın çabalarından bahsediyor. Droşak gazetesi sonralarda bu sefer Fransızca olarak çıkan ama terörist doğasını gizleyen Pro Armenia gazetesini doğuracaktı. Pro Armenia Taşnakların elinde bir propaganda aleti olacaktı.

Anahtar kelimeler: Droşak gazetesi, 1896 Van İsyanı, komiteci Bedo, Aram Manukyan, terörist İşkhan, Papaz Komitas, Taşnaklar, 1915 Van İsyanı, Avetis Aharonyan, Kristapor Mikaelyan, Pro Armenia gazetesi.

Abstract: The author studies a number of the Droşak newspaper issued in January 1897. Droşak (Flag) was the official organ of the ARF (Armenian Revolutionary Federation) or Dashnaktsutyun. In this number in particular it is spoken of the Van Revolt of 1896. In the same time it is spoken of the death of the revolutionary Bedo who fell in the fights. This person is shown as the “Protective Angel of the Armenians” and in the newspaper the Armenians are often called to revenge. In fact the Van Problem was to

continue in the following years. For this reason the Van Committee Members Aram Manukyan and İshan were to give weapons to the Armenians and kill all their opponents. By those violent means they prepared the 1915 Van Revolt. So the Armenian thesis pretending that the revolt happened of itself is rebutted. The part of the newspaper that tells how the Priest Komitas was killed by a terrorist from Dashnaksutiun openly shows that the Armenian Terrorism first of all was directed against the other Armenians who refused to co-operate with the Committees. After comparing different documents the author speaks of the efforts made by Avetis Aharonian and Kristapor Mikaelian for imposing the Droshak on the international arena. In the future Droshak was to give birth to the French Pro Armenia that was like a toy in the hands of the Dashnaksutyun Members.

Keywords: *Droshak newspaper, 1896 Van Revolt, Committee Member Bedo, Aram Manukian, terrorist İshan, Priest Komitas, 1915 Van Revolt, Avetis Aharonian, Kristapor Mikaleian, Pro Armenia newspaper.*

Daha önce “Ermeni Araştırmaları”nın 42. sayısında, Armenagan Partisi’nin kurucusu olan Mıgırdiç Portukalyan tarafından yayımlanan ve 1885’ten itibaren Marsilya’da Ermenice çıkan “Armenia” gazetesinin bir nüshasını incelemiştik. Şu sonuca varmıştık: Terörizm’den yani Kara Haç terör örgütünden gelmesine ve ilk zamanlarda şiddet eylemleri Türkiye’de de tertip etmiş olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı’nın eşliğinde Ermeni lideri Portukalyan daha ılımlı bir çizgiye sığınıp Ermeni soydaşlarına Türkiye’yi terk etmemelerini tembih ediyordu. “II. Meşrutiyet’ten sonra Türkiye değişmektedir” diye makaleler yazıyordu.

“Armenia”, Ermeni davasını savunan tek organ değildi tabii. 1891’den itibaren “Droşak” ya da “Troşak”¹ gazetesi “Taşnaktsutyun” Partisinin tezlerini temsil ediyordu. Mütevazı bir başlangıçtan sonra (nitekim de kurucuları Kristapor Mikaelyan ve Rostom birinci sayısının bir nüshasını bile muhafaza edememişti.² “Droşak”(Bayrak) gazetesi büyük bir önem kazanmıştı ve zamanla Ermeni devrimcilerinin ilk referans gazetesi olacaktı.

Tiflis, Cenevre ya da Paris’te yayımlanan bu organın tarihçesini yapmak amacımız değil, niyetimiz “Droşak”ın içeriğinin tam olarak ne olduğunu görmek ve göstermektir.

Burada, 1897 senesinin Ocak ayına ait olan “Droşak” gazetesinin bu sayısını e-mail ile bana ulaştıran değerli dostum Maxime Gauin’e teşekkür etmek istiyorum.

Nitekim “Droşak” gazetesinden çekilen fotoğrafları bulmak çok zor. Son zamanlarda bugünümüzde de ayakta kalan Taşnaktsutyun Partisinin yönetimi bazı sayıların yeni baskısını yaptırmış fakat onlara ulaşmamız mümkün olmadı.

Söz konusu sayının logosu Droşak/Troşak’tır. Hemen onun altında şu yazıyor: “Hay Heğapokhak.(an) “Daşnaktsutyun” organ” (Ermeni Devrimci “Taşnaktsutyun” Partisi’nin organı).

Ama gazetenin yayın yönetmeninin adı yoktur.

İlk önce bir haber veriliyor:

“Haydukayin krrivi Basenum “(Pasen’de, Ermeni tugayının mücadelesi hakkında)

1 Doğu Ermenicesi’nde Droşak Batı Ermenicesi’nde Troşak oluyor. K=G, D=T, B=P, P=B. “Komitas Kahanan” adlı bölüm hariç bu gazetenin sayısı Doğu Ermenicesi’nde redakte ediliyor. Bazı farklılıklara rağmen Ermeniler genelde aralarında kolayca anlaşılıyor. Doğu (Eski S.S.B.C) kökenli olduğu için kitaplarında Anahide Ter Minassian her zaman “Droşak” ve “Daşnaktsuytun” yazıyor.

2 Jean-Louis Mattei, *Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2008, s. 147.

1896 senesinin /Aralık ayının başlangıcında Pasen'de³ (3) Daşnaksutyun taraftarlarından oluşan bir grup (hump-hımbi) Ermeni tugaylıları ve sınır koruyucularına eşlik eden Kürtler arasında bir çatışma (krriv) meydana geldi. Çatışma 4 saat sürdü ve bizimkiler için çok başarılı oldu. İkinci bir çarpışma esnasında yoldaşlarımızdan biri düşerek öldü, askerlerin ve Kürtlerin tarafında ise 5 kişi öldü 8-10 kişi yaralandı.”

Bu haberden sonra gazete şöyle devam ediyor:

1896-1897

“Ölümün korkunç meleği Ermenistan üzerine kanatlarını açmıştı. Birçok yerde insan Vatanımızdan sadece harabeler kaldığını ve kara dumanlarıyla koyu göğü daha çok karaya boyattığını düşünebilirdi.

Yüzbinlerce (hariyur hazar) kılıçla kesilmiş (srakhoğkhoğ)ve suçsuz olan Ermeni'nin (anmeğ Hayeri) cesetleri dağınık bir vaziyette (tsirutsan) kalmıştı ve şunu mırıldanıyordu: “ İntikam! “ (Vrej). Kalın bir kar katmanı vahşi hayvanların gözlerinden bu cesetleri saklıyordu.”

Şunu hemen söyleyelim:

- 1) Haber doğru olabilir. Ama elimizde bulunan arşivlerde izi yok. Zaten fazla detay verilmiyor.
- 2) Beş satırdan sonra, abartılı bir şekilde ve demin verilen haber ile alakasız şeyler söyleyerek makalenin yazarı yüzbinlerce ceset manzarasıyla okurunu şoke etmeye çalışıyor. Mecazi anlamla yazıyorsa bile makalenin yazarı yazdıklarının abartılı şişinmesinin farkında mıydı acaba?

“İntikam!” mırıldayan cesetlerin biraz gülünç imgesi, haber alanından propaganda alanına kaymış olduğumuzu gösteriyor. O satırlar şu hedefe varmak için yazıldı: Bütün Ermenilerin suçsuz olduklarını ve onlardan yüzbinlerce kurban katledildiğini göstermek. Tehcirden önceyiz. Ermeniler, 20 yıl sonra da aynı taktiği kullanacaklardı: Ayrıntı vermeden, abartarak, sayıları manipüle ederek, hiçbir şeyi ispatlamadan, her zaman aynı kaynakları ortaya koyarak, Türkleri suçlamak ve Avrupalıların sempatisini kazanmak.

Ama burada bizi en çok rahatsız eden “Vrej” (intikam) kelimesinin kullanılmasıdır. “Vrej”, intikam, siyasi bir partinin (üstelik de sözüm ona “devrimci” olan bir partinin) şiarı olması mümkün değil. Yine de Taşnak

3 Erzurum bölgesinde Pasen ya da Avnik köyü.

Kukunyan’ının 1890 seferi esnasında⁴ kızıl bayrağın üstünde “Vrej” okunuyordu. Ama dahası var: Günümüzde de Taşnaksutyun’un yaptığı merasimlerde bu bayrağa benzeyen bayraklar hala gösteriliyor. Üstlerinde ” Vrej” sözcüğü hala okunuyor.

Şunu da ilave edelim: Böyle bir şiar, Hıristiyan geçinen bir halka yakışmaz. Söylediklerimize bir itiraz yapılabilir: Taşnaksutyun ateist bir partiydi. Ama o zaman Ermeni Kilisesiyle Taşnaksutyun’un o devirde devamlı artan yakınlığı nasıl açıklanabilirdi? İntikam da ne zamandan beri devrimci bir şiar acaba?

Bizce çözüm şöyle: Taşnaksutyun aslında ne ateist, ne de dinci, ne de üstelik devrimci bir partiydi. Oportünist yani fırsatın peşine takılan kanlı bir örgüttü.

“1896-1897” adlı makalenin yazarı ise şöyle devam ediyor: “ İşte söz konusu durumda Ermeniler 97 yılıyla yüz yüze geliyordu. Yeni yıl zavallı Ermenilere ne yeni bir umut ne de yeni bir hayat (*voç nor hoys yev voç nor kyank*) vaat ediyordu.”

Ondan sonra tabii bütün bu facialardan ilk sorumlusuna geçiliyor, yani Sultan II. Abdülhamit’ten bahsediliyor:

“Ermeni kanyla dolu elleriyle lirlerini alarak diplomatlar, Abdülhamit’i “Ermenilerin Koruyucusu“ gibi gösteren nakaratı söylüyor ve göğüsleri dünyanın en vahşi sultanının madalyalarıyla süsleniyordu.”

Bu da Taşnaksutyun’un leitmotivlerine giriyor: Yabancıların Sultan’ın elinden madalya kabul etmemesi şarttı. Yoksa o canavarla işbirliği yapmış oluyorlardı.

Metne dönelim:

“Ama Sultan sadece Ermenilerin kanyla beslenmiyordu (*Bayts sultanı terr çer kşdatsel Hayi aryunov*) çok sayıda Ermeni’nin bulunduğu ve Vaspuragan adını taşıyan bu eyaletin na-mağlup olduğunu da hissediyordu.”

Burada çok önemli bir öğeye rastlıyoruz. Vaspuragan, Van eyaletinin

“Vrej”, intikam, siyasi bir partinin (üstelik de sözüm ona “devrimci” olan bir partinin) şiarı olması mümkün değil. Yine de Taşnak Kukunyan’ının 1890 seferi esnasında kızıl bayrağın üstünde “Vrej” okunuyordu. Ama dahası var: Günümüzde de Taşnaksutyun’un yaptığı merasimlerde bu bayrağa benzeyen bayraklar hala gösteriliyor. Üstlerinde ” Vrej” sözcüğü hala okunuyor.

4 *Büyük Ermenistan* s.164-165.

Ermenicesidir. Fi tarihinde çok mühim bir Ermeni uygarlığı merkeziydi. Yenilgilerinden sonra Aram ve İhşan gibi komiteciler bütün çabalarını söz konusu bölgeye yoğunlaştıracaklardı. XX. Yüzyılın başlangıcından itibaren Rusya'dan gelen mühimmat ve savaşçılar Van'a gidecekti. Onun içindir ki Anahide Ter Minassian ve Jean-Marie Carzou gibi bazı Ermeni tarihçisi 1915 Van isyanının tamamen beklenmedik, hazırlıksız ve kendiliğinden olduğunu yazdıklarında gerçeği söylemiyorlar.

Nitekim, Ermeni Komiteleri 1896 bozgunlarından sonra özellikle Aram Manukyan'ın sayesinde 1904'ten itibaren Van bölgesinde tekrar aktif olmaya başladı.

Şimdi incelediğimiz gazeteden ve diğer gazetelerden başka en belirgin kanıtı şu: 1910 Kopenhag Sosyalist Kongresi'nde ilanında ve yazılı olarak Taşnaksutyun heyeti Van'daki Ermeni halkının *silahlandırılması* için kendini övüyordu. Bu olayın ilginç yanı şu: Bütün bunlar Jön Türk Hükümeti'nin kurallarına rağmen yapılıyordu tabii. Tam tersine Jön Türklerle Taşnaksutyun yaptığı anlaşmada komitelerin silahsızlanması şarttı. Ama sosyalist olan Kopenhag'daki tüm diğer heyetler burada bir "tuhaflığım" bulunduğunu görmediler..."Yuttular". Körü körüne Taşnaksutyun'un sosyalist olduğuna inandılar. Bu "akıl tutulması" da Fransız Sosyalistlerin aymazlığını da açıklayabilir.

Ama Van olaylarına dönmek gerekirse, savaş patlayınca söz konusu şehrin çoktan Rusların eline teslim edilmesi öngörülmüştü. Nitekim de Rusya'dan gelen komiteci Aram zaten ancak ve ancak Rus yönetimdeki yeni Van valisi olabilirdi. Oldu da.

Başka bir deyişle Van isyanı yüzünden Osmanlı Hükümeti 1915'te müdahale etmek zorunda kalıp başka isyanlara engel koymak amacıyla Tehcir kanununu çıkardı.

Gazetenin metni de şöyle devam ediyor:

"Sultan, devrimci gücü sayesinde, Ermeni kimliğinin kalbinin (Hayutyan sirtı) kuvvetli kaldığını ve yerel Türk yönetiminin küçük kuvvetleriyle Van'a saldırmaya kadir olmadığını görüyordu.

Fakat iğrenç Lobanov planını gerçekleştirmeleri gerekiyordu. Van valisi hazırlanmaya başladı. Celladın kılıcı yüzünden tüm Ermenistan'ın titremesine rağmen (çnayelov vor amboğdş Hayastanı doğum er dahci srits), Van şehri Güz mevsiminde birkaç devrimci güçleri topladı.

Nihayet 15 Haziran'da sıradan bir sebep yüzünden Van çatışması

başladı. Devrimci güçler altı gün boyunca hükümet güçleri ile kahramanca mücadele etti...”

Her şeyden evvel Aleksey Lobanov-Rostovski'den (1824-1896) bahsedelim. Gördüğümüz gibi zaten Droşak çıktığında artık ölmüş olan bu şahıs makalenin yazarının hoşuna gitmiyor. Nitekim Dış İşleri Bakanı Lobanov Ermeni dostu bir çizgide değildi. Ermenice Vikipedi'ye göre Lobanov Çar'a “Ermenisiz bir Ermenistan” (Hayastann arrants Hayeri) tavsiye ediyormuş.

Ama gerçekten Lobanov böyle bir şey söyledi mi? Unutmayalım ki Ermeniler aynı sözlerin Talat Paşa tarafından söylendiğini iddia ettiler. Şu da kesin: Lobanov Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesinin faydasını algılamıyordu. Çünkü onun yok oluşuyla yaratılan dengesizlik, Rusya'nın değil, hem Fransa hem Almanya hem de İngiltere'nin çıkarlarına uygun olabilirdi. Ermenileri teşvik ederek belki de Çarlık Rusya'sı bir hata yapardı. Bu sefer belirgin belgelere dayanarak⁵ Anahide Ter Minassian'ın doğru ve önemli bir tespitte bulunuyor: Başlangıçta Çarlık Polisi Ermeni devrimcilerini yakaladıktan sonra tutukluyordu. Öte yandan çok sayıda Armenagan Partisi'nin mensuplarının Rusya'ya iltica ettiğini yazıyor.

Evet, aslında Komiteciler ve özellikle Armenaganlar için 1896 Van İsyanı ağır bir yenilgiyle sona eriyor. Örgütün direklerinden, Portukalyan'ın dostu Mıgırdiç Avedisyan da çatışmalarda öldürülüyor.

Aslında 1896 isyanının, 1915 isyanının provası gibi algılasak hata payımız düşük olacak diye düşünüyorum.

1896 Van Olaylarına en çok ithaf edilen ve incelediğimiz “Droşak”ın bu sayısı düşüncemizi kuvvetlendiriyor. Sözüm ona Ermeni sivil halkına yönelik “Katliamlar” aslında daha çok komitecilerin hayal gücünde mevcut ve propagandalarının ürünüdür. 1896 Van olaylarına tanıklık getiren General (o devirdeki Van'daki Rusya Konsolosu) Mayevskiy aslında Ermenileri suçluyor.

Ayrıca 1897'de Taşnaklar Rusya'nın desteğinden mahrum kaldıkları için şikâyetle bulunabilirdi. Ama Rusya fiilen üsleri ve ambarlarından biriydi. Üstüne üstlük 1911-1912 senelerinde her şey birdenbire değişti ve komiteler Çarlığın en hararetli destekçilerinden oldu. Ermeni Komitecileri artık serbestçe propaganda broşürlerini Rus İmparatorluğu'nda bastıyorlardı. Hedefleri gitgide Osmanlı İmparatorluğu oldu ve Birinci Dünya Savaşı patlamak üzereydi. Komiteciler için bu sefer Çarlık Rusya'sı artık barbarlığı temsil etmiyordu tam tersine uygarlığın ta kendisiydi... Dünyanın her köşesinden gelen binlerce

5 Anahide Ter Minassian, *La Question Arménienne*, Editions Parenthèses, Marseille, 1983, s. 136-150, 12 Şubat 1903 tarihli Albay Debil'in raporu.

gönüllü (Ermenicesi: gamavorner/kamavorner) Rusya'ya geçti. Onlar 1914-1915'te Türkiye'ye saldırarak Rus askerlerine rehberlik yaparak ve silahlı destek vererek istilacıların yürüyüşünü kolaylaştırıcaktı. Aram gibi aslında Rusya'dan gelen tahrikçiler için buna hainlik denmez belki ama Türkiye'de doğmuş olanlara ne demeli?

Makale ise şöyle devam ediyor:

“ve/söz konusu devrimci güçler/sahte koruyucumuz olan İngiltere Konsolosunun tuzağına düşerek (dzuğakn inknelov) Van şehriden uzaklaştı. Yeniden Türklerin kılıcı parladı”

1911-1912 senelerinde her şey birdenbire değişti ve komiteler Çarlığın en hararetili destekçilerinden oldu. Ermeni Komitecileri artık serbestçe propaganda broşürlerini Rus İmparatorluğu'nda basıyorlardı. Hedefleri gitgide Osmanlı İmparatorluğu oldu ve Birinci Dünya Savaşı patlamak üzereydi. Komiteciler için bu sefer Çarlık Rusya'sı artık barbarlığı temsil etmiyordu tam tersine uygarlığın ta kendisiydi...

Bu satırlar bir açıklama hak ediyor sanırım. İngiltere Konsolosunun soyadı William ya da Williamson idi. 1895'te Rusya Konsolosu da tayin edilen Mayevskiy onun hakkında şunu yazıyor⁶:

“Devrimci Ermeniler İngiltere Konsolosunun evinde toplanıyor ve resmen teşvik ediliyorlar. Gitgide komiteciler önem kazanıyor. Zengin ve ön planda olan kişilerden haraç kesiyorlar. İtaat etmeyenleri öldürüyorlar.”

Ama “sahte koruyucumuz (mer keğdz paştpan)” ifadesi, Ermeni komitecilerinin sonuç olarak söz konusu şahsın hizmetlerinden memnun kalmadıklarını gösteriyor...

Antranik Çelebyan da şu başka detayları veriyor⁷:

“Yaklaşık bir hafta süren Van direniş kavgalarından sonra, İngiliz büyükelçisi(Konsolosu olması lazım) fesli Mr. Williamson'un kandırıcı sözlerine ve tavsiyelerine itaat eden üç Ermeni partisi liderleri, direnen gençlerin silahlarıyla beraber İran'a geçmeleri kararını aldılar.”

Belki de İngiltere Konsolosu komitecilerin “gentlemen” gibi davranmadıklarını fark etmişti.

6 *Büyük Ermenistan* s.167-168.

7 Antranik Çelebyan, *Antranik Paşa*, Pêri Yayınları, Ermeniceden Türkçeye çeviren: Mariam Arpi ve Nairi Arek, İstanbul, 2003, s.69.

Çelebyan, İngiltere Konsolosunun aslında Rusya’nın muhtemel bir müdahalesinden korktuğunu yazıyor. Doğrudur.

Biz ise özellikle Taşnaktsutyun’un ve diğer örgütlerin terörist metotlarının mevcudiyetini aklımızda tutacağız...

Zaten arşivlere bakarak bu izlenimimiz teyit ediliyor ve “*Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları*” adlı eserde⁸ şu satırları buluyoruz:

“Mektep-i mezkûrdan (Portukalyan’ın daha önce açtığı okul söz konusu) yetişen bazı gençler aldıkları terbiye sâikasıyla (nedeniyle) fedailik yolunu tutup Rusya ve İran taraflarından Van’a evrak-ı muzırta (isyana çağırın broşürler) ve esliha (silahlar) idhal ve tevzi’ etmek ve dağlarda, kırlarda yalnızca rast geldikleri Kürdleri şehid ve erbab-ı mefasidin (fesatçı şeflerin) niyet ve hareketleriyle ihbar ile Hükümet-i Seniyye’ye ibraz-ı sadakat eden Ermenileri itlaf eylemek (Osmanlı Hükümeti’ne vefalarını gösteren Ermenileri öldürmek) ve milletin mukaddes işine sarf olunacağı bahanesiyle Van mu’teberan-ı Hristiyanieyesi’nden (önemli ve saygıya değer Hristiyanlar’dan) on kişiyi mütecaviz kesana (kişilere) bir gece tehdit-amiz (tehdit dolu) pusula irsaliyle bunlardan para istemek gibi ef’al irtikab etmeye başlamışlardı (eyleme geçmeye başlamışlardı)”

4 Teşrin-i Sani 1312 yani 16 Kasım 1896 tarihli bu önemli doküman şunu düşündürüyor: Rusya’ya ya da İran’a iltica eden bu gençler şüphesiz Portukalyan’ın yönettiği Kara Haç (Sev Khaç) adlı terörist örgütün devamıdır.⁹ Aynı şiddet, aynı şantaj başvuran metotlar, aynı Ermenilere yönelik Ermeni Terörü.

Bütün bunlar şunu teyit ediyor: Marsilya’da “Armenia” gazetesini basan Portukalyan başlangıçta bir terör örgütü şefinden başka bir şey değildi. Portukalyan 1885’te Van’ı terk etmişti ama 11 yıl sonra onun taraftarları (Armenaganlar) Van bölgesine nifak sokmaya çalışıyorlardı. Başka bir deyişle, Marsilya’dan talimatlarını göndererek Portukalyan Türkiye ve Rusya Armenaganlarına hüküm ediyordu.

Yukarıda zikrolunan aynı doküman diğer örgütlerden de (Hınçak ve Taşnaklar) bahsediyor. Unutmayalım ki Taşnaktsutyun şefi Kristapor Mikaelyan şantaj, tehdit, şiddet, suikast, bombalı eylemler konusunda tecrübeli bir “uzman”dı. Terör olayları zaten dolaysız bir şekilde şahsına bağlıydı. Aynı zamanda da

⁸ *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları*, III. Cilt” adlı eserde, s.70’te

⁹ Jean Louis Mattei “Mıgırdiç Portukalyan: Terörizmden Şüpheli Bir İlimhılığa“ *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 42. Sayı.

Kristapor Mikaelyan Cenevre’de “Droşak” gazetesinin müdürüydü. Ama yukarıda söylediğimiz gibi, gazetenin logosunun altında hiçbir ad yoktu.

Nüşhamızı okumaya devam edelim:

“Şehirden uzaklaşan devrimciler Hükümete bağlı askerlere ve de Kürtlere rastladı. Yeniden mücadele başladı ve bu sefer Hükümet güçleri az sayıda olan devrimcileri katletti. Son adamına kadar mücadele eden bunlar kahramanca savaş alanında düştüler. Onlarla birlikte Vaspuragan’ın koruyucu meleği ve tapınmağa layık olan (paçteli)¹⁰ Bedo da öldü.”

Bedo tecrübeli bir eylemci gibi görünüyor. Nitekim 1896’da bir Taşnak’ın Tebriz’den gönderdiği bir mektupta şu ibareler bulunuyor:

“Taşo ve Bedo’nun işleri çoktur. Her işi onlardan sual edin ve reylerine tevfik-i hareket edin. Bedo mahbus gibi bu kadar seneden beri Van’da saklanmıştır. Taşo ve Bedo’nun emrinden hariç çıkmayın ve işe kuvvet verin.”¹¹

Öte yandan, Osmanlı belgelerinde adına hiçbir yerde rastlanmadığımız için Taşo’nun ünlü komiteci Mardig’in kod adı olduğunu düşünebiliriz.

Nihayet aynı eserin II. Cildinde ve 360. Sayfasında savaş alanında Taşnaksutyun/Daşnaksutyun mührünün Bedo’nun cesedinden alındığını okuyoruz. Üç harften oluşuyordu: H. H. T/H.H.D (Hay Heğapokhagan Taşnaksutyun ya da Hay Heğapokhakan Daşnaktustyun).

Antranik Çelebyan bütün bunları teyit ediyor¹²: “Bedo ve Mardig’in önderliğinde, Taşnag ve Hınçag grubu 80 silahıyla, Abağa hattında İran yolunu tutarlar. Onlar da diğerleri gibi kuşatılarak zalimce katledilirler. Sadece rehberleri kurtulur.”

Bu yazıların ilginç yanı şu: Bedo seneler boyunca Van’da istediği gibi cirit attı, ama “zalimce” katledilen odur... Bir melektir üstelik...

Ama bütün raporlar şunu açıkça gösteriyor: Komitecilerin görevi, Müslüman halkına (Türlere ve Kürtlere) eziyet etmektir. Kim zalimdi acaba?

Ermeni Komitecileri aynı fikirleri paylaşmayan soydaşlarına da işkence ve

10 *Antranik Paşa*, s.69

11 *Ermeni Olayları Tarihi*, Hüseyin Nazım Paşa, Yeni baskı, Cilt I, Ankara, 1998 s. 138).

12 *Antranik Paşa*, s.69

öldürme eylemleri yapıyorlardı. Yani militanlara göre Osmanlı Devleti’ne sadık kalan Ermeniler “hain”di.

Makalemizin başka bir bölümünde bu önemli konuyu inceleyeceğiz. Ama şimdilik “Droşak” nüshamıza dönmemiz lazım.

Ermeni halkının durumunu acıdıktan sonra “Droşak”taki makalenin yazarı şunları yazıyor:

“Taşnaktsutyun Partisi” şimdiki anın önemini sezdi, gericiliğin ne olduğunu anladı ve Ermeni halkına kuvvetli bir darbe indirerek (mi zoreğ harvatsov) onu hareketlendirmeye karar verdi (vcrets).

Darbe kuvvetli olacak. Hem sultanı hem de Avrupa’yı etkileyerek (aztoğ) terörün (sarsap) gericiliği kucaklayan Ermeni halkını hareketlendirmesi lazım ve söz konusu halkta yeni bir hayat, yeni bir umut, yeni bir can belirecek.”

Taşnakların yeni şehitler vermeye hazır olduklarını söyledikten sonra makalenin yazarı şöyle bir sonuca varıyor:

“Biz ne sultana ne de diplomatlara inanıyoruz.

Biz Ermeniler başlangıcına nazaran daha mutlu bir şekilde 96 yılını bitiriyoruz.

Daha büyük bir inançla bu 97 yılıyla yüz yüze geliyoruz.

Dikkat etmeye devam ediyoruz... ve kesinlikle şunu ilan ediyoruz: Her zaman mücadele etmemiz şart.

Ermenilerin kurtuluşunun yegâne yönteminin İhtilal olduğu konusunda ikna olduk. Bu kutsal mücadeleyi dünya bizden istiyor: Ona da ikna olduk. Bu dünyanın üyesi olmaya layık olan ancak ve ancak serbest Ermeni’dir.

Şuna da inanıyoruz: Bizden bu kutsal mücadeleyi isteyen hem köle halkımızı (ısdruk joğovurd), hem virane vatanımız hem de yüzbinlerce şehidimizin kutsal anısıdır.

Bu yeni yıla şöyle haykırarak başlıyoruz: Mücadele! Mücadele! daha çok amansız bir Mücadele!”

Gördüğümüz gibi makalenin son satırları şüpheye yer bırakmıyor: Avrupa

müdahale etsin diye her yönetime başvurulabilir. Ermeni halkı da komitecilerin isteklerine karşı direnirse vurulacak.

Nitekim de çok sayıda Ermeni'nin komitecilere itaat etmediğini, tam tersine Türklere onları ihbar ettiğini gördük.

Bu da önemli bir nokta. Şunu da unutulmamız lazım: Rusya'da da Ermeni komitecileri şantaj ve suikast yöntemlerine başvuruyordu. Aslında Kara Haç adlı terör örgütü ile bu metotlar Türkiye'de de Kara Haç'ı kuran hem Portukalyan'a hem de Hayrig (babacık) Khrimyan'a (bir din adamına!) aitti.

1896 senesi aslında sadece Taşnaktsutyun değil bütün Ermeni Komiteleri için felaket dolu bir yıl olmuştur. Onun içindir ki komitecilerin kahramanlığını vurgulayarak makalenin yazarı (Kristapor Mikaelyan mı? Rostom mu? Başkası mı?) savaşçıları mücadele etmeye çağırıyor. Böylelikle yenilgilerini örtbas etmeye çalışıyor.

Van bölgesinde zengin ya da zengin sayılan Ermenilerden para istemek Kara Haç'tan kalmaydı ve Armenaganlar ile Taşnaktsutyun'nun müşterek yöntemlerindendi.

Yalnız hesap pazara uymamıştı. İngilizlerin desteğine rağmen, gördüğümüz gibi, Van'daki İngiltere Konsolosu bile komitelerin davalarını terk etmişti.

1896 senesi aslında sadece Taşnaktsutyun değil bütün Ermeni Komiteleri için felaket dolu bir yıl olmuştur. Onun içindir ki komitecilerin kahramanlığını vurgulayarak makalenin yazarı (Kristapor Mikaelyan mı? Rostom mu? Başkası mı?) savaşçıları mücadele etmeye çağırıyor. Böylelikle yenilgilerini örtbas etmeye çalışıyor.

Fakat gazeteyi incelemeye devam edelim.

Bu genel makaleden sonra Van mücadelesine dair bir tür öykü bulunuyor.

Anladığımız kadarıyla Droşak gazetesinde bu yöntem nadir bir şey değildi. Öyküyü yazan kişi "menk" (biz) diyor ve bu vesileyle okurunu mücadelesine iştirak ettiriyor. Her halde bu yöntem Büyük Ermenistan davasını daha popüler kılmayı amaçlıyordu. Nitekim de "Droşak"a nazaran rakip "Hınçak" gazetesi bazen daha soyut, daha teknik görünebilir. Şunu da unutmayalım "Droşak" en sonunda illüstrasyon, resimler, fotoğraflarla da çıkacaktı.

Şüphesiz gazeteyi yöneten Kristapor Mikaelyan yetenekli bir yazar arıyordu.

Bir yıl sonra (1898'de) Avetis Aharonyan (1866-1948) Mikaleyan'a "Khay"

adlı bir öykü aktarmıştı ve bir gün fikrini bilmek amacıyla heyecan içinde Cenevre’deki “Droşak” bürosuna girdi. Kendisi şöyle yaşadıklarını anlatıyor:

“Masaya oturmuş olan Kristapor başını kaldırdı ve gözlüğünün üzerinden yumuşak ve çok güzel bir gülümsemeye bana baktı ve şöyle dedi:

“Görüyorsun, üstesinden geleceğini söylemiştim, öyle değil mi? “Khay” iyi bir fikir. Devamını getirmek gerekir ”¹³

“Khay”, “Hapishanede”, “Hain”, “Hazre” gibi “Droşak” için birçok öyküyü yazan Aharonyan en sonunda gazetenin direklerinden biri oldu.

Kendisi savaşmayan Aharonyan yine de Ermeni fedailerinin yani Ermeni komitecilerinin hayatını çok iyi biliyordu. Şunu da vurgulamak istiyoruz: Öykülerinde Aharonyan Türkler tarafından tertip edilen katliamlardan bahsetmiyor. Militanların hapishanelerde gördüğü kötü muayeneyi kınıyor. Kınayabiliyor da, bildiğim kadarıyla fedailerin ya da gönüllülerin eline düşen Türk esirleri hakkında bir doküman yok... Üstelik de Hazre öyküsünde yaşlı kadın Hazre kendi eliyle papazın evini yakıyor.

Bu eylem şu gerçeği de hatırlatıyor: Türklere suç atmak amacıyla Ermeniler kendi köylerini ateşe veriyorlardı. Daha doğrusu komiteciler bütün köy halkını (hem taraftarlarını hem de aynı fikirde olmayanları) öyle davranmaya zorluyorlardı.

Aharonyan zaten General (Aslında çete başı) Antranik’e yakındı. Öyküsünde yaşlı Hazre kahramanı olan ve daha önce hiç görmediği Antranik’in kucağında mutlu ölüyor.

Ama bu romantik tabloya başka bir gerçek karşı geliyor: Komitecilerin Ermeni sivil halkına yönelik diktatörlüğüdür.

Belki de Antranik her komitecinin fikrini yansıtmıyor ama şunu diyen Antranik değil midir: “Fedai halkın hizmetinde değil, tam tersine halk fedainin hizmetindedir! “

Zaten söylediklerimizi teyit eden unsurlar incelediğimiz “Droşak” gazetesinin sonunda bulunuyor.

13 Avetis Aharonyan, *Fedailer; Özgürlük Yolunda* Fransızcasından çeviren Figen Yılmaz, L. Ketcheyan’ın önsözü s. 21

Batı Ermenicesi'nde yazılan 24 satırlık bu bölüm aslında Taşnaksutyun'un zihniyetini algılamamız için çok anlamlı:

“Rahip Komitas (Komitas Kahanan) “

“Van Taşnaksutyun Merkez Komitesi tarafından (kelime kelimesine eliyle) katledilen Der Komitas'ın gerçekleştiği ihanetleri çoktu. Sadece şunu açıklamamız yetecek: Kilise yardımcısı Arsen isminde sığır güdücüsü ile birlikte kilisenin kürsüsünden açık açık devrimcilere “kerata” ve “ahlaksız” (sriga; amparoyagan) diyerek onları aforoz (nızovk) ediyorlardı ve devrimcilere yataklık yapanlara seslenerek hemen “Taşnakları” ihbar etsin ve dolaysız bir şekilde Hükümete ya da Ermeni Piskoposu'na başvursunlar diye çaba sarf ediyorlardı.

Sabahleyin 11 sularında Rahip Komitas kilisenin hastalarından birinin üstünde İncil okumaya gittiği zaman bir terörist (10)ona yaklaşıyor ve hançeriyle boynuna vuruyor, hançerin ağzı boynunun öteki taraftan çıkıyor. Kafası arkaya düşüyor ve ansızın rahip ruhunu teslim ediyor. O olayın sonucunda hükümet kesin önlem almıyor ve hiç kimseyi yakalamıyor.

Öldürülen rahip, hain (tavacan) Hovhannes ağanın (geçenlerde aynı Taşnaklar tarafından katledilen bir şahıs) yakın müşavirlerindendi.

Ahrette onlar birbirlerini görüp *akıllı olsunlar*”¹⁴

“Kaynakta” olmasına rağmen (nitekim Ahahide Ter Minassian, ünlü Taşnak Rüpen Ter Minassian'ın gelinidir) kitabında Troşak gazetesinde tam olarak neden bahsedildiğini aktarmıyor.

Gazetede çıkan tek komple metin bile vermiyor.

Buna rağmen “La Question Arménienne” adlı kitabında¹⁵ Taşnaksutyun Partisi'ni aklamak istiyor ama aynı zamanda istemeden onun terörist bir örgüt olduğunu kabul ediyor. Nitekim Minassian'a göre 1903'ten itibaren Kristapor Mikaelyan'ın şahsi talimatıyla “Droşak” gazetesinin son sayfasında düzenli bir şekilde “ Terör” adlı bir bölümü yazdırılıyor.

Gördüğümüz gibi bu bölüm demin tahlil etmeye çalıştığımız bölümün (Komitas Kahanan) devamıdır (her halde bu bölüm 1903'ten önce “düzensiz” çıkıyordu...).

14 Mikrofilmde son kelime zor okunuyor.

15 *La Question Arménienne*, s.167 not. 105.

Tabii ki Minassian’a göre 1902’de İzmir’de “infaz edilen” zengin Matheos Balyozan bir “casus”, bir “işbirlikçi”. Bizse, 31 Ağustos 1902’de çıkan Masis gazetesinin 35. sayısının 564 sayfasında ve “Huşadedr” (Ajanda) adlı bölümde şunu açıkça görüyoruz: İnfazından önce yazılan “Ajanda”ya ve Ermeni kamuoyuna göre Matheos Balyozan bir hayırsever, Ermeni yetimlerine evler açan İzmirli bir “philanthrope” idi.

Biz de şunu diyoruz: Taşnaktsutyun’un şantajını reddettiği için Matheos Balyozan örgüt tarafından öldürüldü.

Bütün bu metotlar her tür demokrasiden uzak tabii. Herkesten önce Ermeni sivil halkı komitecilerin yani teröristlerin hedefiydi. Görüldüğü gibi, şantaja, zorla para istemeye boyun eğmeyenler acımasızca infaz ediliyordu. Bazen bir “halk mahkemesi” toplanıyordu bazen de Taşnak Şefleri öyle bir maskaralığa sebep bile görmüyordu.

Her halde Taşnaklar’da kendi ulusunun rahiplerini öldürmek bir gelenek haline dönüşecekti. Çünkü 1896 yılında da sadakati yüzünden Çarpanak Manastırı’nda mukim Piskopos Boğos “*katl ü itlaf*” edilmişti.¹⁶

Ama dahası var; 24 Mart 2005’te TBMM’de verilen konuşmasında Justin McCarthy şunu söylüyordu:

“Ermenilerin merkezi olan ve Van bölgesinde bulunan Ahtamar kilisesine bakmakla görevli Peder Arsen Van Taşnaktsutyun liderlerinden birisi İşkhan tarafından öldürüldü... Öldürülüşünden sonra, dini inançları belirsiz olan Taşnak Aram Manukyan Ermeni okullarının başına geçti.”

Peder Arsen’i tanıyoruz. Sunduğumuz belgede gördüğümüz gibi söz konusu din adamı Peder Komitas’a yardım ediyordu. Onun “vicaire”ı (değabah) idi. 1904’ten itibaren Van’a gelen terörist İşkhan seleflerinin işini bitirmek istedi herhalde ve sırasıyla geride kalan Papaz Arsen’i de temizledi.

“Van Direnişi”ni gören Ermeni tanıklarından 1905 doğumlu Sırak Mesrop Manasyan ise o şahıstan “Bay İşkhan” diye bahsediyor. İşkhan öldüğünde tanık Sırak Mesrop 10 yaşındaydı. Fedainin cesedi bir kuyuya atılmış¹⁷ (13).

Sırak Mesrop’un annesi ile babası saygıya değer Bay İşkhan’ın kendi ulusunun papazlarını öldürdüğünü biliyorlar mıydı? Hıristiyan olarak öyle eylemleri tasvip ediyorlar mıydı?

16 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları*, 1896-1909 III. Cilt, s.70

17 Cevdet Paşa’nın bir tuzağından şüpheleniyordu.

1912’de o da Ermeni olan ama bu sefer din adamı olmayan Van Valisi Kapamacıyan Taşnaklar tarafından ve büyük bir ihtimalle Aram Manukyan’ın şahsi emriyle öldürüldü.

Neredeyse yirmi yıl bir süreye kadar uzanan spontane bir isyan için bütün bu suikastlar ve ödürmeler biraz fazla bizce...

1906 Van doğumlu Siranuş Simon Tutuncyan(Ermeni Soykırımın’dan Kurtulan Görgü Tanıklarının Hatıraları) zaten kendisi Papaz Arsen’i tanıyordu ve şunu anlatıyor:

“Biz Meryem Ana Kilisesi’ne gidiyorduk. O oldukça büyüktü: yaklaşık 500 kişiyi alabilecek kapasitesindeydi. 7 Nisan günü savunma çarpışmaları başladığında¹⁸ Papaz Arsen ayin yapıyordu...”

Her halde başka bir Papaz Arsen söz konusu burada. Çünkü bu ayin açık açık 1915’te ve isyanın başlangıcında yapıldı.

Başka bir Papaz Arsen söz konusu olsun, tanık Siranuş’un bir hatası söz konusu olsun da İşkhan’ın Peder Arsen’i öldürmüş olduğu kesin. Çünkü Ermenilerden kaynaklanan şu önemli belgeyi bulduk¹⁹:

“Vartabed/rahip, papaz/ Arsen Makarian özellikle Kürtler’in çaldığı çok sayıda değerli el yazmasını tekrar ele geçirmeyi ve manastırın kütüphanesini zenginleştirmeyi başardı...”

Vartabed Arsen’in sonu 1904’te meydana geldi. Çetesiyle Taşnak İşkhan Ahtamar’ı işgal etti ve sekreter Mihran Kevorkyan ile birlikte Vartabed Arsen’i hunharca katlettiler. Gölün kenarına kadar onları sürüttüler ve daha önce vartabed’in yüzüğünü çalıp mallarını da talan etmişlerdi. Vartabed Arsen’in İşkhan çetesiyle Kürtler arasında geçen bir çatışmanın sorumlusu tutulduğu dendi²⁰.

Fakat hatıralarında Siranuş Simon Tutuncyan babası ve annesinin dostları tarafından Papaz Arsen’in temizlenmesi hakkında hiçbir şey bilmemiş gibi görünüyor. Belki bu unutkanlık Siranuş’un 1904’te henüz dünyaya gelmiş

18 Bu arada, bu tarih Van isyanının 24 Nisan’dan önce başladığını gösteriyor.

19 Kazanjian, Levon. *Renaissance of Van – Vasburagan Golden Age of Culture* (Veradnoont Van – Vasburagani Mshagootyani Vosgetar 1850 – 1950) Foreword by Samuel H. Toumaian Printed by Toumaian Brothers Boston 1950, s. 57

20 “He succeeded, mainly in getting back precious manuscripts and enriching the library of the monastery... Vartabed Arsen’s end took place in 1904. Tashnag İshkhan and his band invaded Ahtamar and butchered Arsen Vartabed and his secretary Mihran Kevorkian, driving them to the sea havin stolen the vartabed’s ring and purloining his wealth. It was being said that Arsen Vartabed was responsible for a battle with the İshkhan band and the Kurds.”

olmadığındandır. Öte yandan belki de babası ile annesi komitecilerin pek şanlı olmayan bazı eylemleri hakkında susmayı tercih ediyorlardı.

Tanık başka bir yerde şunu da anlatıyor:

“Fedailer tebdil-i kıyafetle evimize gelirlerdi. Onlara “kaçak” denerdi. Onlara yiyecek sağlanırdı. Kendileri de gelip hesap verirlerdi. Biz çocuklar onlar hakkında kimseye bir şey söylememiz gerektiğini ve kaçakların devrimci olduğunu biliyorduk. Onlardan birçoğunu ben şahsen tanırdım. *Biz Türk Vali Cevdet’le Kasım bey ile de iyi ilişkiler içerisindeydik. Annemle onların evini ziyarete giderdik.*”

Evet, iyi okudunuz. Bu tanıklıklar aslında bazı Ermenilerin ikiyüzlülüğünü kanıtlıyor. Ama Türklerin yaptığı kötü muamelelerden ya da katliamdan bahsedilmiyor... Neden ve ne konudan bahsediliyor o zaman?

Komitecilere/isyancılara karşı Türk askeri müdahalesinden bahsediliyor. Bu da her halde normal zamanda Ermeni kadınlarının sık sık ziyaret ettiği Cevdet Bey’e “canavar” demek için biraz yetersiz.

Droşak gazetesinden uzak mıyız bu sefer? Hayır. Uzun bir propaganda, silahlandırma ve öldürme sürecinden sonra 1915’te nihayet Aram Manukyan Ruslara Van şehrini teslim ediyor.

Ona hain dememiz mümkün değil zaten çünkü o şahıs Rusya’dan geliyordu.

Özetlemek gerekirse hem Türk hem de Ermeni belgeleri (bunlardan incelediğimiz “Droşak” gazetesinin sayısı başta olmak üzere) uzun süre Van’da terör örgütlerinin özellikle de Taşnaksutyun’un cirit attığını gösteriyor. Daha önemlisi: Van “savunmasının”, yani 1915’te komiteler tarafından tertip edilen isyan, çoktan önce (ve eylemlerle) planlandığını gösteriyor. 1896’da en önemli hedef olmayan Papaz Arsen o tarihte kurtuluyor ama en sonunda 1904’te ünlü terörist İşkhan²¹ tarafından öldürülüyor.

21 İşkhan (1883-1915). Gerçek adı Nikoğayos Mikayelyan ya da Nigol idi. İşkhan halen Lübnan’lı Taşnaklar’da büyük saygı görüyor.

Hem Türk hem de Ermeni belgeleri (bunlardan incelediğimiz “Droşak” gazetesinin sayısı başta olmak üzere) uzun süre Van’da terör örgütlerinin özellikle de Taşnaksutyun’un cirit attığını gösteriyor. Daha önemlisi: Van “savunmasının”, yani 1915’te komiteler tarafından tertip edilen isyan, çoktan önce (ve eylemlerle) planlandığını gösteriyor. 1896’da en önemli hedef olmayan Papaz Arsen o tarihte kurtuluyor ama en sonunda 1904’te ünlü terörist İşkhan tarafından öldürülüyor.

Bütün bunlarda “Droşak” gazetesinin ve idarecilerinin payı az değildi. Nitekim Aharonyan Georges Clemenceau gibi ünlü Devlet adamlarıyla tanışacaktı bile. Ne Aharonyan ne de Kristapor Mikaelyan gaddar teröristlere benziyor. Kibarlar. Güzel konuşuyorlar. Şık giyiniyorlar.

Bu temasların sonucunda 1900’de Paris’te *Pro Armenia* adlı gazetenin ilk sayısı çıkıyordu. Anahide Ter Minassian’ın yazdığı gibi Pro Armenia aslında Taşnaktsutyun’un başka bir organıydı. Aynı zamanda da Droşak’ın uzantısıydı²².

Ter Minassian bütün bunları şöyle ifade ediyor:

“*Pro Armenia* Kristapor Mikaelyan (Batı Bürosu Üyesi ve *Droşak* gazetesinin yayın yönetmeni) tarafından yaratıldı. Daşnaklar ile Fransız demokratlar ve sosyalistlerin işbirliğinin ürünüdür. Yayın komitesinde şu şahıslar var: G.Clemenceau, A. France, Jean Jaurès, Fr. de Pressensé, E. de Roberty.”

Tahmin ettiğiniz gibi bütün bu önemli siyasetçilerin ve edebiyat erbabının Türkiye hakkında çok fikri yoktu. Ne Türkçe ne de Ermenice biliyorlardı. Daha doğrusu, Taşnakların her dediği onlar için doğrudu. Çünkü onlara göre Taşnaklar/Ermeniler ilerici, Türkler ise (genelde) gerici. Bütün bunların ilginç yanı şu: Georges Clemenceau anarşistlerden nefret ediyordu.

1906’da İç İşleri Bakanı tayin edildikten sonra kendi şahsıyla alay ederek “le premier flic de France” (Fransa’nın en büyük aynası) kendini ilan edecekti.

İşte Clemenceau el ele kol kola Ermeni teröristleriyle! Kuvvetli bir mizah anlayışına sahip olan Clemenceau öyle bir çelişkinin farkında mıydı acaba? Ya da o kibar canilerin aldatılmış maskarası mıydı?

İkinci çözümü tercih ediyoruz. Jean Jaurès’e gelince barışçıl bir sosyalist idi ve kendisi bu sefer sağ eğilimli terörden kurbanı olacaktı. O da şüphesiz aldatılmış.

Öyle bir çözüme vardık çünkü okuduğumuz kadarıyla “Pro Armenia” “Droşak”tan çok farklıydı. Gazetede Daşnakların kahramanlıkları göğçe çıkarılmıyordu. Terör bölümü yoktu... II. Abdülhamit ‘e ise bol bol hücum ediliyordu. Fakat bütün bunlar sadece bir ön izlenim. Gelecek bir makalede “Pro Armenia” gazetesinin birkaç sayısını etraflı bir şekilde incelemeyi düşünüyoruz.

22 *La Question Arménienne*, s. 165 not. 88.

Özetlemek gerekirse incelediğimiz Droşak’ın sayısı şunları gösteriyor: 1896 yenilgilerinden sonra Van ve bölgesi Daşnaklar için önemini yitirmemişti. Tam tersine intikamlarını almak istiyorlardı. Rusya ve İran hudutlarının yakın olması bu yörenin ön plana koyuyordu. Nitekim de Van bölgesinde 1904’ten itibaren çalışan Aram ve yoldaşları 1915 Van isyanı için temelleri atacaktı.

Türk olsun Ermeni olsun bütün dokümanlar Ermeni tezlerini çürütüyor.

1897 senesinin başlangıcında ise Terör her zamankinden çok gündemde idi. Sosyalist geçinen Taşnaktsutyun /Daşnaktsutyun en gözde argümanları hem Ermeni din adamlarına hem de Ermeni ve Müslüman sivil halkına empoze ettiği şiddet eylemleriydi.

KAYNAKÇA

- Aharonyan, Avetis. *Fedailer; Özgürlük Yolunda* (The Fedayeens on the Road to Freedom). Translation from French: Figen Yılmaz, Introduction by L. Ketcheyan, Belge Publications, 2001.
- Chelebian, Antranik. *Antranik Paşa, Pêrî Yayınları*, Translation from Armenian to Turkish: Mariam Arpi and Nairi Arek, Istanbul, 2003
- Hüseyin Nâzım Paşa Ermeni Olayları Tarihi*. - 2. Ed.. - Ankara: Prime Ministry Printing House, 1998. - 2 c. (LXI, 463, 543 p.) Prime Ministry General Directorate of State Archives No: 15
- Kazanjian, Levon. *Renaissance of Van – Vasburagan Golden Age of Culture* (Veradznoont Van – Vasburagani Mshagootyani Vosgetar 1850 – 1950) Foreword by Samuel H. Toumaian Printed by Toumaian Brothers Boston 1950.
- Mattei, Jean-Louis. “Mıgırđıç Portukalyan ve “Armenia” Gazetesi (Terörizmden Şüpheli İlimlılığa)” (“Mkrtich Portukalian: From Terrorism to A Suspicious Moderation”, *Ermeni Araştırmaları*, Issue 42, 2012.
- Mattei, Jean-Louis. *Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri* (The Armenian Committees’ Pursuit of a Greater Armenia), Bilgi Yayınları, Ankara, 2008.
- Minassian, Anahide Ter. *La Question Arménienne*, Editions Parenthèses, Marseille, 1983.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları* (Armenian Revolts in Ottoman Documents), 1896-1909 Prime Ministry General Directorate of State Archives Vol. III. 2008.